

Kirš, Zdeněk

[**Smith, Adam. Pojednání o podstatě a původu bohatství a národů**]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1959, vol. 8, iss. G3, pp. 107-110

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111411>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jednej takovým způsobem, že by sis mohl přát, aby se princip, podle něhož jednáš, mohl stát všeobecným zákonem“ (str. 36). A „princip“ je blíže určen jako „ten způsob jednání, který se vztahuje ke společenství lidí vázaných povinnostmi. (Tamtéž.) Oprávněně byla a je tomuto pravidlu morálního chování vytýkána jeho ahistoričnost, formálnost a neurčitost, dovolující jeho, použití a zneužití ve prospěch nejrozličnějších společenských skupin. Bierens de Haan formálnost považuje však naopak za přednost kategorického imperativu, která má umožnit jeho pružné použití v různých společnostech s různými kulturami. Bierens de Haanova uznání relativnosti morálky je ovšem samo relativní. Je zřejmě určeno jen k morálnímu ospravedlnění existujících, tj., jak ukazuje celek knihy, buržoasních společností. Podkopávat tyto společnosti např. lži a krádeží se zakazuje „Nelhat a nekrást je bezpodmínečná povinnost“ (str. 37). Podle morálky pana Bierense de Haana nesměli tedy např. holanďáci vlastenci vyslyšení gestapem své mučitelé mást nepravdivými výpověďmi, ale napomáhat jim mlčením nebo pravdomluvností; vykořisťovaný lid nikdy nesmí „ukrást“ výrobní prostředky vykořisťovatelům, ale je povinen zůstat věčně zotročen, přechod od jednoho společenského řádu k druhému, historický vývoj je „zapovězen“. Ještě štěstí, že se lidstvo neřídilo a neřídí, nemohlo a nemůže řídit kategorickým imperativem. Podle Bierense de Haana by kategorický imperativ měl být aplikován také jako regulátor vztahů mezi národy a v této funkci zabránit dobyvačným válkám, neplacení mezinárodních dluhů (má to měšťák starosti, když kolonie odmítají plnit „staré závazky“!) a jiným pohromám. Omšelý Kantův kategorický imperativ, je vrcholný „objev“ Bierens de Haanova filosofického úsilí. Autor se zcela vážně domnívá, že všechny útrapy lidstva povstaly proto, že se národy kategorickým imperativem neřídily.

Bierens de Haanovu práci nelze hodnotit jinak než jako výplod bezradnosti a úpadkovosti buržoasní sociologie. V Sociologii vidí autor jednu z příčin současné krize Západu v tom, že duchovní hodnoty společnosti neodpovídají novému materiálnímu vývoji.² (Rozpory materiálního života samého ovšem nevidí.) „Vůdčí zásady“ měly zřejmě chybějící duchovní hodnoty dodat. Nedodaly však nic jiného než desítky a stovky let staré léky na společenské neduhy, které byly neúčinné už v době, kdy spatřily svělo světa. Spojení filosofického novokantovství s historickým a sociologickým subjektivismem, buržoasní eugenikou, freetraderskými ekonomickými ideály, epikurejskými úvahami o štěstí a kantovským kategorickým imperativem, to všechno vedle několika dalších přiněsí — tvoří obsah „nejnovější“ „vědecké“ filosofie. Avšak autor nejen nedodává nové ideje buržoasní společnosti, ale nevidí ani fakta, ani — byť buržoasní — teorie současného vývoje. Připomíná Wellsova hrdinu, který po dvou stoletích spánku vstupuje do nových společenských poměrů se svými starými představami. Wellsův Spáč ovšem je aspoň ochoten nové poměry vzít na vědomí. Bierens de Haan nikoli. Pro něho je kapitalismus stále v předmonopolistickém období, socialismus neexistuje vůbec a osvobozené koloniální národy se „těší“ stále „kultuře“ bídy, špíny atd. I když nás pan Bierens de Haan obviní z obskurantismu, jak slibuje svým oponentům na str. 177, musíme vážně pochybovat o oprávněnosti jeho nadějí, že svou „vědou“ zachrání „naši západní civilizaci“.

P o z n á m k y

¹ V Sociologii Bierens de Haan ještě věděl, že Marx mluví o odumírání státu a nikoliv o jeho odstranění. (Srov. J. Bierens de Haan, *Sociologie-Ontwikkeling en Methode*; Den Haag 1956, str. 50—51.)

² „Dřívější hodnocení a měřítka se již nehodí do změněné skutečnosti, nemohou už orientovat, nejsou přijímána jako platná, nová ještě nevznikla. Stalo se, že vznikl protiklad mezi skutečným vývojem na poli techniky, politiky, organizace, koncentrace moci, obrany atd. na straně jedné, a vývojem morálních hodnot, kultury a ducha na straně druhé.“ (Sociologie, str. 128). — Ani zde ovšem Bierens de Haan není originální. Srov. např. pod. názory důsledněji domyšlené u H. Elmera Barnese (*Society in Transition*, New York 1946).

Hanuš Steiner

Adam Smith: **Pojednání o podstatě a původu bohatství národů.** SNPL, 1958, 2 sv., 402 + 572 stran.

Série stěžejních prací klasické buržoasní ekonomie, jež se u nás v posledních letech objevila na knižním trhu, je nyní doplňována dalším, světově proslulým dílem Adama Smitha — *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů.* V českém jazyce vychází toto

dílo již podruhé. První vydání vyšlo v Laichterově knižnici již v roce 1928, avšak nahrnovalo jen vybrané kapitoly z jednotlivých knih (vydání přehlédl a úvod napsal J. Macek). Dnes však i toto první české vydání je jen velmi těžce dostupné, ačkoliv potřeba studia původních prací klasických buržoasních ekonomů, zvláště v odborných kruzích, je nepochybná. Proto je třeba toto úplné vydání všech pěti knih Smithovy vrcholné práce nanejuvš uvítat. Původnost a originalitu díla velmi přibližuje pečlivý a odpovědně provedný překlad z posledního anglického vydání (z r. 1950); překlad pořídili členové Katedry neslovanských jazyků na Vysoké škole ekonomické v Praze — V. Irgl, A. Jindrová, J. Pytelka a S. Tryml. České znění zredigoval a doslovem i poznámkami opatřil V. Vendyš. Přehlednou a informativní předmluvu napsal M. Smejkal.

Poslání a povaha této jediné Smithovy práce z oboru politické ekonomie je rozhodující měrou předznamenána sociálněekonomickými podmínkami raného období buržoasní společnosti. Adam Smith zde totiž jako prvý podává a systematicky výklad zákonů, které podmiňují výrobu a rozdělování bohatství v měšťácké společnosti. Z historického hlediska je příznačný již samotný rok vydání *Bohatství národů*, rok 1776. Toto datum zastihuje totiž anglický ostrov na prahu netušeného rozvoje výrobních sil buržoasní společnosti a v plném boji proti přežitkům starého feudálního řádu. Je proto zcela přirozené, že právě na anglické půdě, v zemi tehdy nejvyspělejšího kapitalismu, dosahuje také stupeň ekonomického myšlení své historicky nejzralejší podoby, a že zde vzniká ucelený vědní systém o hospodářském životě buržoasní společnosti. Kapitalismus byl tehdy v ofensivě; hlasatelé jeho ideologie mohli zatím bez obav o jeho osud zkoumat zásady výroby a rozdělování společenského bohatství. Tehdy nastává vskutku zlatý věk buržoasní politické ekonomie, v němž klasikové Adam Smith a David Ricardo dosáhli nejvyšších met buržoasního ekonomického myšlení.

Adam Smith se svým dílem rázem proslavil. Byl ve své době prohlasován za vlastního tvůrce politické ekonomie a stal se v hospodářských otázkách nejvyšší autoritou. Jeho zásady a názory byly oficiálně proklamovány, byly citovány v anglické sněmovně atd., takže jeho věhlas brzy pronikl i za hranice britského ostrova. A není divu; Smith totiž svým způsobem uzavřel éru tápání a hrubých omylů starších národohospodářů, dal mladé a tehdy pokrokově buržoasii důležitou ideovou zbraň, podepřel její sebevědomí i podnikatelskou odvahu.

Vnímavý a bystrý myslitel Smith byl k této práci dobře připraven. Prošel drahou univerzitního učitele, konal přednášky z nejrůznějších vědních disciplín, vyznal se v teologii (vyznával tzv. racionalistický deismus a obdivoval Voltaira), etice, právu i v politice. Vyzrál v samostatného vědce, nebyl eklektik, nicméně jeho zevrubná znalost hlavních filosofických a ekonomických směrů ho misty vedla k poplatnosti starším školám. Hladně vytěžil ze své důvěrné známosti s Humem a za svého pobytu ve Francii se seznámil s d'Alembertem, Helvetiem, Marmontelem a s jinými francouzskými mysliteli. Dobře se znal také s hlavními představiteli fyziokratické školy, s Quesnayem a Turgotem, jejichž vlivu se ostatně nikdy nezbavil.

Adam Smith svoje dílo rozvrhl do pěti knih. První dvě knihy, jež představují jádro Smithovy práce, tvoří více méně uzavřený tematický celek; zabývají se otázkami dělbý práce, směnné hodnoty, mzdy, zisku, pozemkové renty a kapitálem. Ve třetí knize, která první svazek uzavírá, se Smith pokouší rozobrem některých otázek (např. rozvoj zemědělství po pádu Římské říše, vliv městského obchodu na rozvoj venkova apod.) podat stručný nástin hospodářských dějin. Další kniha se zabývá dějinami ekonomického učení, zejména kritickým rozbozem názorů merkantilistů a fyziokratů a konečně poslední, pátá kniha jedná o financích státu. Smith tu rozebírá státní výdaje, příjmy, dluhy atd.

Smith pojal původně úmysl dát lidem univerzální systém nazírání na svět, chtěl sestavit jakousi rukověť správného způsobu života, proto vyšel ze zkoumání mravních zásad. Jeho vývoje, k nimž v tomto směru dospěl, jsou však příliš ploché, emotivní a moralisující, jakoby bez vztahu k materiálním podmínkám života. Proto i jeho *Teorie mravních citů* (vyšla r. 1759) je psána v duchu etického altruismu a je založena na ideji sympatie, již Smith redukuje na „zájem o osudy druhých“. Ve svých ekonomických badáních však Smith nabyt pevné půdy pod nohama. Síla a přesvědčivost ekonomických faktů ho naopak přivedla k požadavku čirého egoismu a ke koncepci úplné hospodářské svobody, kterou pokládá za výraz přirozeného řádu a přirozeného pořádku. Tato dvě různorodá hlediska — na jedné straně egoismus se svobodou a na druhé přirozený řád — se Smith snaží v zájmu rozvoje nové společnosti spojit v jedno. Marx přímo říká, že „... jeho dílo skutečně sledovalo dvojitý cíl. Na jedné straně se Smith pokoušel proniknout do vnitřní fyziologie buržoasní společnosti a na druhé straně chtěl většinou poprvé popsat její vnější formy projevu, vylíčit její vnější souvislost a částečně také najít pro tyto jevy nomenklaturu a adekvátní rozumové definice, tedy většinou poprvé je reprodukovat v řeči i v procesu myšlení... jsou zde tedy dva krajně protikladné způsoby výkladu“ (Marx: *Téoriej státnosti*, T. 2., str. 8).

Elementární zájmy mladé buržoasie se Smithovi promítají v „přirozeném“ založení individua a v jeho prvotních zájmech. Myšlenku přirozenosti Smith posléze přenáší dále a podouvá ji všem hospodářským jevům a kategorizuje, jež jsou charakteristické pro kapitalismus. Odtud vyvěrá také jeho zásadní metodologická koncepce (stavbu svých ekonomických názorů zakládá Smith na myšlence lidského egoismu). Člověk je však tvor společenský a nemůže proto vyloučit pomoc druhých; nicméně vzájemná protislužba se děje jen na základě reciprocity. Z tohoto soudu vyvozuje Smith jeden ze svých důležitých závěrů: poněvadž směna nejlépe zajišťuje vzájemné poskytování výhod, je sama jevem přirozeným a objektivním, poněvadž vyplývá přímo z přirozených vlastností lidské povahy. Důkaz o tom čteme např. ve druhé kapitole I, knihy na str. 38: „Že se můžeme naobědvat, to není z dobrého vůle řezníka, sládky nebo pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů, nedovoláváme se jejich lidskosti, nýbrž jejich sobectví, a nikdy jim nevykládáme o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít.“

Jestliže tedy Smith posuzuje tvářnost a ustrojení celé buržoasní společnosti podle sobeckých a neměnných zájmů povahových vlastností člověka, pak je zcela přirozené, že také kapitalistické výrobní vztahy musejí být věčné, neměnné a absolutní. Předkapitalistický vývoj byl podle Smitha pouze dětskou epochou lidstva, a teprve volná soutěž, svoboda podnikání a svár ekonomických sil vede k trvalému rozkvětu a tedy i k blahobytu společnosti. Jakkoli byly tyto myšlenky vysloveny takřka před dvěma sty lety, dodnes je buržoasní ideologové znovu a znovu oprašují, aby o ně opírali idoly své „trvalé existence“.

Metafysičnost Smithova nazírání je tu očividná. Nicméně vyvozování ekonomických jevů z lidské povahy vylučuje už libovůli a náhodnost a naznačuje naopak jakési zákonité souvislosti — byť i jejich základ tvořily kategorie osvícenské filosofie a hlavně nepokryté projevem principy buržoasní ideologie.

Ne náhodou věnuje Smith vstupní část první knihy úvaze o dělbě práce a rozboru jejího vztahu ke směně zboží. Původní a jediný zdroj blahobytu společnosti spatřuje Smith v roční práci každého národa. Hlavní úlohu zde hraje růst produktivity práce, který je závislý opět na stupni dělby práce, a to ve všech oblastech společenské výroby. Tímto základním poznatkem Smith daleko překonává představy merkantilistů a fysiokratů. Na druhé straně však Smith dělbu práce absolutisuje a nevidí rozdíl mezi dělbou práce, jak se projevuje v manufakturách a jak vypadala v předkapitalistických výrobních způsobech. Zkoumá dělbu práce výhradně jen z hlediska jejich podmiňujících složek. Takto se mu ovšem celá společenská výroba jeví jako jediná velká manufaktura; při tom směna výrobků, kterou Smith pokládá za produkt lidské přirozenosti, funguje jako jedna z existenčních podmínek a jako korelátorka dělby práce.

Nedostatečnost řešení je patrná také ve Smithově teorii peněz, kterou zakládá na ideji spontánnosti. Jedno zboží se postupně vyděluje jako nástroj směny, jako peníze. Poněvadž však Smith nevyvozuje vznik peněz z rozporů ve zboží, posunuje se mu historická hranice vzniku peněz až k všeobecné formě hodnoty. Peníze redukuje na zboží, které plní v podstatě jen funkci oběživá.

Dále postupuje Smith k otázce směnné hodnoty zboží a pokouší se určit odlišnost skutečné ceny (hodnoty) od cen tržních. Zde dochází ke známému závěru své pracovní teorie hodnoty, kterou vyvozuje z dělby práce. Směna zboží je podle této teorie pouze směnou různých množství zvěcnělé práce a jejich směnný poměr (směnná hodnota) je určována prací. Smith tu však směšuje, respektive určuje hodnotu dvěma různými způsoby: jednak množstvím vynaložené práce obsažené ve zboží a jednak množstvím živé práce, kterou lze směnou za toto zboží koupit. Vnitřní rozpor této kontaminace obou prací není třeba dokládat. Smith jej navíc dále prohlubuje tam, kde „člení“ hodnotu na jednotlivé důchody: mzdu, zisk a rentu. Tím totiž přechází Smith od problému směnné hodnoty k otázce rozdělování a tím i k novému určení hodnoty. Skotský ekonom je si však těchto rozporných stránek vědom a snaží se je proto překlenout a navázat opět na pracovní teorii hodnoty. Vyvozuje, že i po vzniku kapitálu a pozemkového vlastnictví zůstává nadále zdrojem bohatství, avšak směna se již uskutečňuje na základě důchodů (!) a nikoliv na základě hodnoty. Do výrobních nákladů tak přecházejí podle Smitha všechny důvody, včetně zisku z kapitálu. Odtud závěr: cena, která se velikostí rovná výrobním nákladům, je tzv. přirozená cena, kdežto odchylky od této meze tvoří cenu tržní, čili faktickou. Regulátorem vzájemného vztahu cen přirozených a tržních jsou pak ceny přirozené. Linií Smithova postupu lze tedy stručně vyjádřit takto: práce — směnná hodnota — důchody — výrobní náklady, které v podmínkách zboží výroby tvoří hodnotu. Závěr tu bohužel popírá výchozí bod, nemluvě o základní terminologické a věcné nepřesnosti vůbec.

Tímto pojetím si Smith kromě jiného uzavřel cestu vysvětlení otázky reprodukce spole-

čenského kapitálu. Záměnou nově vytvořené hodnoty se zálohovaným kapitálem vytvořil dogma, jež se stalo podle Marxe „orthodoxním článkem víry politické ekonomie“ a jež v různých variantách u mnoha buržoasních ekonomů existuje dodnes.

Neběží tu však jen o výčet nepřesností a omylů, neboť Smithovi slouží pracovní teorie hodnoty jen jako východisko rozdělování a jeho rozbor důchodů podává zřetelné členění sociálně ekonomických skupin buržoasní společnosti atd.; to vše jsou naopak kladné a historicky cenné stránky Smithova zkoumání a v nich také spočívá jedna z největších jeho zásluh.

Mohl by se dále ještě analyzovat Smithův výklad *Bohatství národů* a mohly by se znovu nalézat rozporné stránky jeho ekonomického systému a stejně dobře by se mohl zdůrazňovat jeho přínos a význam pro rozvoj vědy o hospodářském životě kapitalistické společnosti. Tu bychom jen snad již po sté interpretovali zevrubný rozbor Marxův, jemuž Smithova práce slouží jako jeden z důležitých pramenů a podnětů. A Marxovo dílo lze lépe a úplněji pochopit zvláště tehdy, jestliže projdeme myšlenkovým světem klasických předchůdců vědecké politické ekonomie.

Zdeněk Kirš

Nykrýn—Štěpán—Heřman—Kalinová:

Obchodní operace v československém zahraničním obchodu

(*Orbis, Praha 1958, str. 916, cena váz. Kčs 87,30.*)

Zahraniční obchod zaujímá v národním hospodářství naší republiky význačné místo, a proto se právem těší velké publicistické pozornosti. Kromě četných článků časopiseckých stojí za zmínku obě vydání velmi informativní brožury „Zahraniční obchod a výroba“ a úspěšná práce „Za vyšší efektivnost zahraničního obchodu“. Zejména však je třeba vyzvednout zdařilou učebnici kolektivu autorů Nykrýna, Štěpána a Heřmana „Technika zahraničního obchodu“, jež byla okamžitě rozebrána a přeložena do řady jazyků. Nyní přichází tento autorský kolektiv rozšířený o dr. Kalinovou s novým, rozšířeným a podstatně přepracovaným vydáním této práce pod názvem „*Obchodní operace v československém zahraničním obchodu*“, schváleným též jako vysokoškolská učebnice.

Kniha má tři části. V první se autoři zabývají po teoretické stránce pojetím a významem zahraničního obchodu v socialistické společnosti a vysvětlují podstatu i funkci státního monopolu zahraničního obchodu. Rozebírá se tu též zahraniční obchod v předválečné republice i v lidové demokratické Československu. V úvodní kapitole autoři správně korigují výklad funkce zahraničního obchodu v socialismu, podaný v prvním vydání učebnice „Politická ekonomie“, a zdůrazňují aktivní úlohu mezinárodního obchodu v národním hospodářství, zejména jakožto nositele a prostředníka mezinárodní dělby práce. Je možno podotknout, že by bylo bývalo vhodné na tomto místě doložit ciferný podíl zahraničního obchodu na národním důchodu i jeho význam pro některá hlavní odvětví.

V druhé kapitole se podrobně probírají organizační otázky československého zahraničního obchodu. Velmi dobře jsou zpracovány partie o vztazích mezi zahraničním obchodem a výrobou, kde se vysvětlují jak problémy decentralisace, tak také právní otázky zajišťování vývozních fondů.

V druhé kapitole se hovoří i o obchodních operacích s kapitalistickými státy. Velmi informativní je tu výklad o státních a jiných soudobých veřejných orgánech a institucích v současné době v zahraničním obchodu kapitalistických zemí, stejně jako o soukromých pomocných orgánech a institucích zahraničního obchodu.

V souvislosti s kapitalistickými metodami přímého a nepřímého vývozu a dovozu se autoři zmiňují též o afilacích a filiálkách. Hovoří se tu, že i Československo používalo i používá takových organizací a vyslovuje se názor, že by této formě měla být věnována pozornost zvláště ve stycích s méně vyspělými zeměmi. K tomu je třeba podotknout, že v některých zemích byly s afilacemi učiněny i velmi špatné zkušenosti. Proto se domnívám, že nelze v této otázce vyslovit nějaký ohavný názor, nýbrž že vhodnost či nevhodnost afilace je třeba posuzovat vždy individuálně pro každý jednotlivý případ, při čemž zvláště velký význam má současný stav a perspektiva politických styků s příslušnou zemí.

Přínosem pro řešení důležitých otázek zahraničního obchodu je stať o ochraně průmyslového vlastnictví zpracovaná dalším spolupracovníkem dr. Plecítým. Partii doplnil dalšími připomínkami prof. dr. Wenig, člen-korespondent CSAV.